

Türkistan Genel Valisi Aleksey Nikolayeviç Kuropatkin'in Türkistan İzlenimleri (1916)

Muhammet ŞEN*

ORCID: 0000-0002-7402-4158

Ferdi ÇİFTÇİOĞLU**

ORCID: 0000-0002-3233-9012

Öz

Aleksey Nikolayeviç Kuropatkin 1848-1925 yılları arasında yaşamış ünlü bir Rus Generalidir. Bununla birlikte Kuropatkin, Rusya'nın Türkistan'ı işgale yönelik faaliyetlerinin son dönemdeki en önemli aktörlerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmada kısaca Kuropatkin'in hayatı ve eserleri ele alınmış, ardından da çalışmamızın esasını oluşturan 1916 yılında Türkistan Genel Valiliği sürecinde kaleme aldığı günlükleri üzerinden Türkistan isyanı ve bölgenin genel vaziyeti hakkındaki bilgilere yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler; Türkistan, Aleksey Nikolayeviç Kuropatkin, İsyen

Gönderme Tarihi: 20/09/2018

Kabul Tarihi:20/10/2018

*Dr., Öğretim Üyesi, Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, E-Posta: tardu61@gmail.com

** Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, E-Posta: ferdi.ciftcioglu@cbu.edu.tr

Turkestan Impressions Of Turkestan General Governor
Alexey Nikolayevic Kuropatkin (1916)

Abstract

Aleksey Nikolayevic Kuropatkin is a famous Russian General who lived between 1848 and 1925. However, Kuropatkin is one of the most important actors of Russia's activities towards the occupation of Turkestan. In this study, life and works of Kuropatkin were discussed briefly and then the information about Turkestan rebellion and the general situation of the region were given through the diaries written during the process of Turkestan General Governorate in 1916.

Keywords: Turkestan, Aleksey Nikolayevič Kuropatkin, Rebellion.

Received Date: 20/09/2018

Accepted Date: 20/10/2018

**Туркестанские впечатления Туркестанского
генерал-губернатора Алексея Николаевича
Куропаткина (1916)**

Резюме

Алексей Николаевич Куропаткин – известный русский генерал, живший в 1848-1925 годах, который в то же время являлся одним из главных действующих лиц завоевательской политики Российской Империи в Туркестане. Данная статья является кратким изложением жизни и творчества Куропаткина, где основную часть занимают сведения о Туркестанском восстании и общая картина области, полученные из дневника, который генерал-губернатор вел в 1916 году, будучи на посту.

Ключевые слова: Туркестан, Алексей Николаевич Куропаткин, восстание.

Получено: 20/09/2018

Принято: 20/10/2018

Giriş

17 Mart 1848 senesinde emekli Yüzbaşı Nikolay Emelyanoviç Kuropatkin'in (1817-1877) oğlu olarak Pskov'da dünyaya gelen Aleksey Nikolayeviç Kuropatkin / Алексей Николаевич Куропаткин, 16. yüzyıldan başlayıp 19. yüzyıl başlarına kadar süren Rusya'nın Türkistan'ı işgale yönelik faaliyetlerinin son dönemdeki en önemli aktörlerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. 1864 senesinde askeri liseden mezun olan Kuropatkin, aynı yıl girdiği Pavlovskiy Junker Akademisinden 1866 senesinde yüzbaşı olarak mezun oldu ve I. Türkistan nişancı taburuna memur edildi¹. 1867-1868 seneleri arasında vuku bulan Buhara seferine katılan Kuropatkin, Semerkand ve Jerbulak gibi bölgelerin ele geçirilmesinde görev aldı ve askeri nişan ile ödüllendirildi.

1871 senesinde girmiş olduğu Nikolas Genelkurmay Akademisinden 1874 senesinde birincilikle mezun olduktan sonra Almanya, Fransa ve Cezayir'e bilimsel amaçlı görevler ile gönderildi. Cezayir'de bulunduğu sırada General Laverdeau'nun komutasındaki Fransızların Cezayir Keşif Heyeti'nde yer alarak Büyük Sahra'da bulundu².

1875 senesi sonlarında Rusya'ya dönen Kuropatkin, kurmay yüzbaşı rütbesiyle 1876 senesinde Türkistan'da bulunan Tuğgeneral Skobelev'in maiyetine memur edildi. Hokand seferine iştirak eden Kuropatkin, Uç-Kurgan (Уч-Курган) Kalesinin zabtında yüzlerce Kazak birliğini komuta etti³ ve akabinde 1876 Mayıs'da Kaşgar bölgesinin Hâkimi Yakub Bey'e gönderilen elçilik heyeti içerisinde yer aldı. Kuropatkin'in görevi; Yakub Bey'in siyaseti hakkında bilgi edinmek, Yakub Bey ile Fergana ve Kaşgar arasındaki sınırların belirlenmesi hususuydu.

1877-78 Osmanlı - Rus harbinde Kuropatkin, karşımıza albay rütbesiyle 16. Piyade birliğinin komutanı olarak çıkmaktadır. Gerek gösterdiği kahramanlıklar ve gerekse General Skobolev ile birlikte ordunun yeniden yapılandırılması hususunda gösterdiği özveri ve sorumluluklar nedeniyle "*Beyaz Komutan /белого генерала*" olarak ün buldu⁴. 1877-78 Osmanlı Rus savaşı müteakip 1879 senesinde memur edileceği Türkistan Atıcılar Tugayındaki görevine kadar Rus Genelkurmay Akademisinde hem hocalık yaptı hem de askeri eğitimine devam etti. 1880-81 seneleri arasında iştirak ettiği Ahal-Teke ve Gök Tepe çarpışmalarında yaralandı⁵. 1882

¹ Niva: İlyustrirovanniy Jurnalliteraturı i sovremennoy jizn, No: 12, 1916, s. 201, 202.

² D. N. Şilov, Gosudarstvennie deyateli Rossiyskoy İmperii 1802-1917, St. Peterburg, 2001, s. 348, 349.

³ İstoriçeskiy Ejegodnik, Universitet, Novosibirsk, 2000, s. 58.

⁴ A.A. Sedelnikov, Turetskaya kampania 1877-78 gg., T. 2, Moskva, 1879, s. 411.

⁵ D. Yu. Arapov, İmperatorskaya Rossiya i Muslumanskiy mir: Konets XVIII-Naçala XX v., Natalis, Moskva, 2006, s. 165, 239.

senesinde generalliğe terfi eden Kuropatkin, Rusların Türk boğazlarını ele geçirme planlarının alt yapısını hazırlamak ve bu konuda bilgi almak amacıyla İstanbul'a gönderildi. Başarılarıyla Çar III. Aleksandr'ın (1881–1894) dikkatini celb etmeyi başardı ve 1890 senesinde Tuğgenerallikle taltif edildi. 1883–1890 yılları arasında Genelkurmay'da stratejik konular sorumlusu olarak memur kılınan Kuropatkin'i 1890 senesinde Hazar Ötesi Askeri Valisi ve 1898-1904 seneleri arasında Savaş Bakanlığı görevinde görmekteyiz⁶.

Yükselen kariyerine Mançurya Ordusu Başkomutanı olarak (20 Şubat 1904) devam eden Kuropatkin, Ekim 1904 senesinde Japonlar ile vuku bulan Scha Ho savaşından sonra kara ve deniz ordularının komutanlığına tayin edildi. Bu görev Kuropatkin'in yükselen kariyerinin de sonu anlamına gelmekteydi. Mukden savaşında Rus ordusunun Japonlara yenilmesi⁷, Kuropatkin'in kara ve deniz ordularının komutanlığından azledilerek⁸ 21 Mart 1905 senesinde I. Mançurya Kara Ordusu Komutanlığına atanmasıyla neticelendi. Şubat 1906 senesinde kendi isteğiyle emekli olan Kuropatkin, tecrübe, gözlem ve anılarını içeren günlük ve eserler kaleme almaya başladı⁹.

I. Dünya Savaşının patlak vermesiyle 1916 Temmuzunda Kuzey Cephesi komutanı tayin edilen Kuropatkin, kısa bir zaman sonra 1916 Temmuzunda Türkistan Genel Valisi olarak tayin edilip Türkistan'a gönderildi. Kuropatkin'in Türkistan Genel Valiliği görevi 1916 senesinde cereyan eden Türkistan isyanına tesadüf etmiş olup isyanın bastırılmasında bir çare olarak görülmüştü. Rusya'nın Türkistan halklarına yönelik ekonomik, siyasi ve dinsel baskıların neticesi olarak başlayan Türkistan halklarındaki huzursuzluk, Rusya'nın Alman-Avusturya karşısında mağlup olmasıyla isyan hareketine dönüşmüştü. Dolayısıyla Rusya'ya bir cephe de Türkistan'da açılmıştı ki, varlığı için Rusya'nın bu isyanı ivedilikle bastırması gerekmektedir. Bu zorlu görevi yerine getirmek Kuropatkin'e düşmüştü. İsyân hareketinin bastırılmasına öncülük eden Kuropatkin, Türkistan idari yapısında Rusya yönetimi tarafından kabul edilmeyen köklü reformlar içeren projeler hazırlamıştı. Kuropatkin, Rusya'nın sömürge yönetimi döneminde izlenen Çarlık idaresinin tarım politikalarının isyanı

⁶ S. Yu. Vitte, *Vospominaniya: Tsarstvovanie Nikolaya II*, Leninrad, 1924, s. 125-127.

⁷ R. Kowner, *Historical Dictionary of the Russo-Japanese War*, Lanham, Maryland - Toronto - Oxford, 2006, s. 426.

⁸ O. A. Belozarov, *Gosudarstvennaya i voennaya deyatelnost A. N. Kuropatkina nakanune i v period Russko-Yaponskoy voyni 1903-1905 gg.*, (Dissertatsiya), St. Peterburg Gosudarstvennyy Universitet, 2015.

⁹ P. Wusiman, *A.N. Kuropatkin ve Onun Kaşgarya Adlı Eseri*, Y. Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008, s. 5.

hazırlayan en önemli unsur olduğunun farkındaydı. Tüm göçebe topraklarını Rus idaresi kendi toprakları olarak görmekteydi¹⁰.

Kuropatkin'in Türkistan Genel Valiliği görevi uzun sürmedi. Çarlık Rusyası'nın Türkistan politikasına muhalif olan Kuropatkin, 1917 Şubat devriminden bir ay sonra Sovyet Geçici Hükümetinin baskılarıyla görevinden azledildi. Bu zorunlu emekliliğinden sonra¹¹1925 senesindeki ölümüne kadar hayatını doğum yeri olan Pskov'da geçirdi.

Kuropatkin'in başarılı asker ve siyasi kişiliğinin yanında kendisini farklı kılan bir yönü de anı ve tecrübelerini kaleme almış olmasıdır. Kuropatkin'in kaleme aldığı başlıca eserler: *Aljiriya (Algeria), St. Peterburg, 1877; Oçerki Kashgaria, St. Peterburg, 1878; Deystviya otryadov Generala Skobeleva v Russko-Turetskoy voyne 1877-78 gg., Lovça i Plevna, Çast 1-2, St. Peterburg, 1885; Vsepoddanneşiy otçet general-leytenantu Kuropatkinu o poezdke v Tegeran v 1895 g., St. Peterburg, 1895; Zavoevanie Turkmenii (Pahod v Ahal-Teke v 1880-1881 gg.). S oçerkom voennih deystvii v Sredniy Azii s 1839 po 1881 g., St. Peterburg, 1899; Otçet general-adyutanta Kuropatkinu. Tom 1-4, St. Peterburg, 1906-1907; Zadaçi Russkoy Armii. Tom 1-3, St. Peterburg, 1910; Zapiski g. Kuropatkinu o Russko-Yaponskoy voyne. Itogi voyni, Berlin 1911; Russko-Kitayskiy Vapros, St. Peterburg, 1913; Voennaya mosh Rossii. Predskazaniya general-adyutanta Kuropatkinu i kritika ih grafom Vitte, St. Peterburg, 1915.*

Kuropatkin'in yukarıda saydığımız eserlerinin dışında günlükleri de son derece önemlidir. Çalışmamızın da temelini oluşturan Kuropatkin'in günlüklerinin (Dnevnik)bir kısmı 1923-35 seneleri arasında 'Krasny Arhiv' Dergisinde parça parça yayımlanmıştır: *Dnevnik (11.11.1902 - 07.02.1904), Krasny Arhiv, 1922, 1923, Dnevnik (14.02.- 24.03.1904), 1924, T. 5, İz Dnevnika(25.10.-23.12.1905; 23.12.1905 - 12.03.1906, Krasny Arhiv, 1924, T. 7, 1925, T. 1, Viderjki iz Dnevnika 1914-1915, Razlojenie Armii v 1917 g., Moskva, 1925, İz Dnevnika (06.03.-15.05.1917), Krasny Arhiv, 1927, T. 1, İz Dnevnika, Krasny Arhiv, 1929, T 3 (34); İz Dnevnika(28.02.1898 - 12.01.1899), Krasny Arhiv, 1932, T. 5-6, Dnevnik (31.03.-21.11.1904), Krasny Arhiv,1935, T. 1.*¹²

Çalışmamızdaki amacımız; yukarıda da zikrettiğimiz üzere Türkistan Genel Valisi sıfatıyla 1916 Türkistan isyanını bastırmakla görevlendirilen Kuropatkin'in, isyan hareketinin Türkistan coğrafyası ve halkları üzerindeki

¹⁰ Ahat Andican, Ceditizm'den Bağımsızlığa Hariçte Türkistan Mücadelesi, ASAM, 2003, s. 160.

¹¹ K. V. Trever-A. YU Yakubovskiy, M. Voronets, İstoriya naradov Uzbekistana, Taşkent, 1947, s. 439.

¹²Krasny Arhiv Dergisinin tüm sayılarına ulaşmak için; <https://igorkurl.livejournal.com/449647.html> (Erişim tarihi: 07.05.2018)

yansımalarından hareketle Türkistan izlenimlerini içeren günlüğünü ele almak olacaktır. Kuropatkin'in el yazısıyla kaleme aldığı günlüğünün eksik kısımları mevcuttur. 15 -30 arası sayfalar; "İz Dnevnika komanduyuşevo voyskami Turkestanskovo voennovo okruga A. N. Kuropatkina za 22 Dekabr 1916 ismiyle Rusya Devlet Askeri Tarih Arşivi (РГВИА) Ф. 165. Оп. 1. Д. 1967. Л. 17–24 об., 33-77 arası sayfalar; İz Dnevnika komanduyuşevo voyskami Turkestanskovo voennovo okruga A. N. Kuropatkina za 23 Sentyabr-4 Dekabr 1916 g. adıyla РГВИА. Ф. 165. Оп. 1. Д. 1970. Л. 17–38 ve 83-134 arası sayfalar; İz Dnevnika komanduyuşevo voyskami Turkestanskovo voennovo okruga A. N. Kuropatkina" ismiyle yine РГВИА. Ф. 165. Оп. 1. Д. 1968. Л. 58–68 об., 81 об.–83 об. ta mahfuzdur.

P. Galuzo, Kuropatkin'in 1916 -1917 Türkistan Genel Valisi olarak tutmuş olduğu bu günlüğünü 'Krasny Arhiv' Dergisinde kaleme aldığı "Vosstanie 1916 g. V Sredney Azii" adlı makalesinde (sayfa 39-45) ek olarak Kiril alfabesiyle (sayfa 45-94) yayımlamıştır. Biz de çalışmamızda P. Galuzo'nun bahsi geçen makalesinin ek kısmında Kiril alfabesiyle yayımlamış olduğu Kuropatkin'in günlüğünü esas alarak Türkistan izlenimlerine dair vermiş olduğu malumatların gerekli bilgi, açıklama ve notlandırmalarla tercümesini yaptık. Son olarak metnin tercümesini yaparken orijinal haline sadık kalarak metni, Kuropatkin'in ağzından, Kuropatkin anlatıyormuş gibi vermeye çalıştığımız hususunu belirtmek isteriz.

23 Temmuz 1916

Üçüncü günün akşamında tarafıma telgrafla Türkistan Genel Valisi ve Türkistan Savaş Bölgesi kumandanı olarak atandığıma dair en üst seviyeden bir sevk yazısı ulaştırıldı. Alekseyeva personel dairesinden (atama) istemişti fakat öyle görünüyordu ki onun için böyle bir atama tümüyle beklenmedikti. Ancak bu sabah Savaş Bakanı Şuvayev'in huzurundaki raporu sonrasında bakan ona Türkistan'da ciddi karışıklıklar başladığını ve devletin beni Türkistan'da halkı sakinleştirmek üzere görevlendirmesini istediğini söyledi. Çar, kabul etmemişti. Fakat saat dörtte, Şuvayev'in ikinci raporundan sonra, tayinim hakkındaki yüksek emri Çar, zaten çoktan imzalamıştı¹³.

13 Temmuz'da Merv'den tüm Türkmenler adına himayemi isteyen Han Gülcemal'in dilekçesini aldım. Hiç hazırlıksız, yerlilerin geri kıtalarda orduya katılacağını ahaliye haber vermeksizin yapılan, inanılmayacak derecede aceleci eylemler endişelerimi artırıyordu. Duyurunun birkaç gün öncesine kadar yerli halka görev değişimi için 15 Temmuz'a kadar toplanması emri verilmişti. Halk yıkılmış olmalıydı. Zira pamuk hasat

¹³ Kuropatkin, Türkistan Genel Valisi olarak tayin edilme süreci hakkında bilgi vermektedir. Krasny Arhiv, Moskva, 1929, T. 3 (34), s. 45

zamanı gelmişti. Gülcemal'in dilekçesi şu sözlerle sona eriyordu: *“Tekelüler hasatının gecikmesinin Tekin açısından kötü yorumlanma ihtimali var ve savaşın ağır baskısı onları tehdit ediyor. Sizin Hazar Ötesi Oblastı idarecisi olduğunuz zamandan beri Tekin halkı ve ben, bir baba gibi ister büyük ister küçük, halkımızla ilgili her ihtiyacımızda size başvurmaya alıştık. Tekin halkının eşine az rastlanır, korkunç bir talihsizlikle karşı karşıya olduğu şu zamanda da ekselanslarına başvuruyoruz. Merv ilçesi Tekininin sefer çağrısının pamuk hasadının sonuna ya da tüm Tekinlerin yeni sorumluluklarına, yani, insanlar arasında adaletin gereğince bir paylaşım gerçekleştirilmesi fikrini benimsemeleri muhtemel olan başka bir vakte kadar ertelenmesi için görevlendirilmesi konusunda yüce imparatorluğunuz önünde en içten bir niyazla şefaatinizi diliyorum¹⁴.”*

Bu dilekçeyi hemen Alekseyev'e yolladım. Bir kopyasını da Tekinlerin görev çağrısının 15 Eylül'e kadar ertelenmesi konusundaki referans ve ricamı da ekleyerek Savaş ve İç İşleri Bakanlıklarına gönderdim. Bu yazıyla, muhtemelen, farkında olmadan yeni atamamın temelini atmış oldum.

Dün General Pokotillo benim yanımdaydı. Kendisi kısa zaman öncesine kadar Türkistan'daydı ve orayı iyi etüt etmişti. Onun ifadesiyle, orada durum ciddi, yönetim kötü ellerdeydi. Alman casuslar her yerde faaliyette. Esirler zıvanadan çıkmış. Türkistan Askeri Bölge Kumandanı M. F. Marston bitmiş¹⁵. Sır-Derya Bölgesi savaş valisi Galkin her gün sarhoş, Semerkand Valisi Likotin kör, Fergana Valisi Gippius yerinden kıpırdamıyor, Hazar Ötesi Valisi en hafif ifadeyle iradesiz. Semireç¹⁶ Valisi Folbaum içlerindeki en iyisiymiş. Özel kalem müdürü Efremov – ki tüm işleri o yürütür- çok şüpheli ve işleri de temiz bir şekilde yapmıyor. Genel Valinin yardımcısı Erofeyev çok hazırlıksız/ tecrübesiz. Tam da Pokotillo Vasilyev'in genel valiye iyi bir yardımcı olacağını söylediği sırada kumandan 6. Kolordudaymış. O, Türkistan görevinden bağışlanmayı isteyecek olan Tseyl'den erken davranmıştı. İkisinin eşleri kardeşir. Pokotillo'nun dediğine göre, Tseyl, Buhara sınırından geçen yolun yapım işi sırasında iki yüz bin ruble çalmıştı. Alçak yönetim rüşvet yiyor, halk ise köle¹⁷.

31 Temmuz- Petrograd

Türkistan'da ve diğer step bölgelerinde çok ciddi karışıklıklar ortaya çıktı. Çok yerli ve Rus kanı aktı. Sturmer ve Şuvayev, halkın galeyana

¹⁴Krasny Arhiv, 1929, T. 3 (34), s. 45, 46.

¹⁵Мартсón Федор Владимирович (1853-1916);1914-1916 seneleri arası Türkistan Askeri Bölge Kumandanı. Vestnik Evreyskavo Universiteta, 1999, s. 289

¹⁶ Semireç: 'Yedi İrmak' manasına gelen bu kelime, Çarlık Rusya'sında Almaata bölgesine verilen addır. Bölge Kazak Türkçesinde ise Jetisu olarak geçmektedir.

¹⁷Krasny Arhiv, 1929, T 3 (34), s. 46.

gelmesine sebep olacak mümkün olan her şeyi yaptılar. Yerel idarecilerin talepleri dikkate alınmaksızın yerli halkın askere çağrılması hususundaki emirler, seferberlik için nakledilecek öksüz sayısı belirlenmeden Sturmer'e yollanmıştı¹⁸. Emirnamede; 5 Temmuz'dan itibaren 19-43 yaş arasındaki tüm halkın göreve çağrılması ve tüm bu işçilerin siper kazma ve diğer bazı işleri yapmak üzere ivedilikle cepheye gönderilmeleri emrediliyordu. Acil olarak 600.000 kişinin toplanması gerekiyordu fakat trenle sadece 7.000 kişi taşınabiliyordu. Halk iflas etmişti, pamukları toplamak mümkün değildi. Zaten ne pamuk ekecek ne de hayvanları güdecek birileri kalmıştı. Doğum kâğıtları yoktu, bundan dolayı da nüfus sayımı yapılması için kıdemli astsubaylar ve bazı Rus istatistikçilerini oraya yolladılar. Pek çok yörede halk isyan etti. Yerel yöneticilerini ve Rus istatistikçileri öldürdüler. Cangaz'da ilçe yöneticisi öldürüldü, Zaamin'de ise pek çok Rus katledildi, Rus kadınlarının ırzına geçildi. Kırgızlar, Çin, hatta Afganistan sınırına gelip toplandı. Türkmenler, İran sınırlarına, Sarıklar¹⁹ ve Salurlar²⁰ da aynı şekilde Afganistan sınırına yığıldı. İşçi toplama işi, ücret tahsili ve resmî makamların memnuniyeti ve tatmini için bir haciz işlemi gibi kabul edildi²¹.

Fergana'da Teğmen Gippius, harika bir iş çıkardı. Taşkent'teki devlet yetkililerinin seferberlik çağrısının sadece kendi rızası olanlar için geçerli olması durumunu yanlış anladığını deklare etti. Bunun üzerine, bölge halkına on binlerce çağrı mektubu yollandı. Erofeyev'in savaş komuta merkezinden Gippius'a isyanı bastırmakla görevlendirildiği bildirildi ve doğrudan doğruya bakanlar kurulu, Savaş Bakanlığı vb. ile haberleşmesi istendi. Bunun üzerine Gippius gömlek, takke giydi, halkın içine çıktı, Kuran'ı öptü. Bu eylem tarzını açıklaması istendiğinde, bölgeyi ikinci kez dolaşmaya başlarken bu milliyetçi coşkunun patlamasına halkın gerekenden daha fazla sayıda gönüllü-işçiyi bizzat sağlamasının sebep olduğu cevabını verdi. Tabii ki bu onu mazur göstermedi.

General Erofeyev, üstlerine yazdığı yazılarla baskı önlemleri ve yapılan girişimlerle bölgenin hızla sakinleştiğine inandırmaya çalıştı. Lakin

¹⁸Türkistan'ı işgal etmeyi amaçlayan Rusya, Türkistan'ın yerli halkına güvenmediğinden 1886 senesinde çıkardığı bir kanunla onların askerlik hizmetine alınmamasına karar vermişti. Mehmet Saray, Türkistan Türkleri: Rus ve Çin İdaresinde Yaşayan Türklerin Milli Mücadele Tarihleri, , 1984, s. 20.

¹⁹ Beş Türkmen Boyundan "Ersarı"lardır.

²⁰Anadolu dışında Hazar ötesi (Türkmenistan) Türkmenlerinin önemli bir kısmının Salur boyundan geldiği bilinmektedir. Şecere-i Terâkime'ye göre Sakar, Azlar, Olam, Ürgençli oymağı, Yaycı, Cabı, Ersarı, Yomut, Kaltak, Terâkime-i Salur, Yemir-ili, Burkas-ili, Teke ve Sarıklar, Salur'dan gelmiştir. A. Vâmbéry'nin listesinde (1863) Ersarı 50.000, Sarık 10.000, Yomut 40.000, Teke 60.000 çadır olarak belirtilir. Bunları meydana getirmiş olan 'Salur' adını taşıyan oymak ise aynı müellife göre 8.000 çadırdı. Faruk Sümer, "Salur", DİA, C. 36, İstanbul, 2009, s. 57, 58.

²¹Krasny Arhiv, 1929, T. 3 (34), s. 46, 47.

yazıların ardından eyalette tam bir sükûnet sağlanması için yeni karışıklıklar, yeni Rus ölümleri ile uğraşmak zorunda kaldı²².

Türkistan Eyaleti-3 Eylül

8 Ağustos'ta Taşkent'e vardım. 1 ay yeni dolmuştu. Yoğun çalışmak gerektiği gibi barış sağlamak ve gerekli olan yerlerde de derin bir endişe içindeki bölgeyi yatıştırmak lazım. Şu ana kadarki durum gayet sıkıntılı. Eyaletin üç ana bölgesinde zâhiren barış sağlanmış fakat halkın morali bozuk. Semireç Bölgesi'nin üç Güney uyezdindeki²³ Kırgızlar başkaldırmıştı. Oraya hatırı sayılır bir güç yönlendirmek gerekliydi. Ben de iki Kazak (Kozak) alayının gönderilmesini istedim ve bu yapıldı.

Birçok Rus köyü yakılıp yıkıldı, pek çok kişi öldü, her şeyleri tarumar oldu. Henüz özel bir silahlı direniş gösterilmedi. Kesin harekâta birkaç gün içinde başlanacak. Askerler hem Fergana hem de Taşkent yönünden harekete geçtiler. Eyaletin sabit bir askerî gücü yok. Biraz gönüllü milislerden biraz da yedek kuvvetlerden göndermek icap ediyor. Askerler arasında dayanışma çok az, disiplin ise yetersiz. Jizzakh uyezdindeki²⁴ kargaşa yatıştırıldıktan sonra askerler arasında yerli sakinlerin gereksiz kırılması, yağmalama ve aşırı sayıda öldürmelerden dolayı haklı şikâyetler oldu. Aynı durum Semireç'de benzer olayların meydana gelmesinden sonra yaşandı. Fakat bu durumun bir istisna olacağını umuyorum.

Askerler genel olarak özveriyle çalışıyor. Personelsiz, organizasyonsuz, gelişigüzel araçlarla karlı dağları aşılıyorlar, ovada ise günde yetmiş verste²⁵ kadar ilerliyorlar. Geniş bir alana yayılmış dağmık, korunmasız Rus köylerini yatıştırmakta güçlük çekiliyor. Kırgızlara kolay bir ganimet umudu vererek felakete sürükleyen bir hata yaptık: Rus nüfusun elinde bulunan 7.500 Berdanovski tüfeğini hareket ordusuna göndermek için ellerinden aldık. Folbaum, genellikle başına buyruk ve kararlı bir şekilde hareket ediyor. Lakin ana kuvvete son darbeyi vurmakta çok ağır davranıyor. Tümüyle savaş dışı sebeplerle çok sayıda hayvanı kaybetmemizden hiç hoşnut değilim: 300 inek, 10.000 koyun ve 2.000 at. Muhtemelen barışsever Kırgızların elinden aldılar. Rus ve Kırgız toplulukları arasındaki öfke büyüyor. Kırgızlar büyük gaddarlıklara müsaade etti, Ruslar da altta kalmadı²⁶.

Kırgızların bu kadar kolay isyan etmesinin temel sebebi derinlerde yatıyor ve Kırgızlara uygulanan toprak politikamız ile ilgili. Uzun yıllar

²²Krasny Arhiv, 1929, T. 3 (34), s. 47.

²³Uyezd (yezıl): Çarlık Rusyasında ve 1929'a kadar SSCB'de birkaç vilayetin birleşiminden oluşan idarî birim.

²⁴Özbekçe; Jizzakh, Rusça; Джизак. Samarkand'ın Kuzey-Doğusunda bulunmaktadır.

²⁵Rusların kullandığı uzunluk birimidir. 1 Verst, 1,0668 kilometreye tekabül etmektedir.

²⁶Krasny Arhiv, 1929, T.3 (34), s. 50.

boyunca Kırgızların “Özgür Topraklar” eğitimi için onların göç toprakları kullanıldı, özellikle de kışlakları. Kırgızlara arazi tahsis edilmesinin yerleşiklerin göç etmesine bağlı oluşu kanunu sadece sürülmüş tarlaların tahsisine müsaade ediyor. Hayvanları otlatmak ve yem olarak ot kurutup hazırlamak için ise herhangi bir toprak tahsis edilmedi. Genel anlamda işçilerin hasadında bir düşüş meydana geldi. Kırgızların Rus yönetiminden memnuniyetsizlikleri ise uzun zamandır içten içe büyümekteydi. Semireç'teki işçilerin sadece gelecek yıl ilkbaharda hasat kaldırmasını umuyorum.

Eyaletin (Kray) üç ana bölgesinde (oblast) de işler daha iyi gitmiyor. Beklenmedik 19-43 yaş arası işçi temini talebinin böyle alelacele ve iyi düşünülmemiş biçimde yapılması halkta inanılmaz bir kafa karışıklığı doğurdu. İcracılar, onlardan beklendiği gibi halka açıklama yapıp onları sakinleştirmek yerine, işçilere kazanç kaynağı olma görevi verdiler. Yalnızca Fergana'da ve Semerkand bölgesinde bile, özellikle de farklı rütbelerdeki yerli yöneticiler içinde, kaç tane rüşvetçi olduğunu tasavvur etmek güç. Milyon ruble olmadığı takdirde toplam tutarı ölçmeleri imkânsız. Her taraftan şikâyetler geliyor. İki savaş bakanının görevden el çektirilmesi gerekiyor: Galkina ve Gippius. Birkaç uyezd yöneticisi, polis memuru ve Taşkent ile Semerkand'ta iki emniyet amiri. Yerlilerin geri hizmete çekilmesinin süresi ve usulü hakkındaki emirname, tüm ekleriyle birlikte oluşturuldu. Yöneticiler ve yerli halkın temsilcileriyle bir dizi toplantı yapmaya muvaffak oldum. Onlara pek çok konuda açıklama yaptım. Jizzakh' a hareket ettim ve oradaki ahaliyi teskin ettim. Yine de üzerinde uyezd alay komutanının hayvan ölümlerine sebep olduğu 2.000 aşarlık (desyatın) araziye el konulmak durumunda kalındı. Rukin, polisler ve yaklaşık yüz elli Rus. Taşkent'te ise sükûneti sağlamak için iki yerliye idam hükmü vermek gerekli oldu. Jizzakh' ta da mahkemeye çıkarılan on sekiz kişiden altısına.

Türkmen halkının önderleriyle görüşmeler yürüttüm. Türkmenlerin askerlik vazifelerini Tekin Alayı'nda yaptığını göz önünde bulundurarak Türkmenlerin askerî hizmette görevlendirilmesi yerine esirlerin gözetimi, demir yolları ya da orman muhafızlığı vb. işlerde vazifelendirilmesine karar verdim. Tekinlere dair mesele de sanırım halloldu. Fakat Yomudlar²⁷ işçi vermeyi reddettiler ve İran sınırlarına göç ettiler. Bunlar başımıza çok gaile açacaklar. Aynı şekilde, bir kısım Kırgız da Çin sınırlarına göç etti. Bir grup Türkmen, Sarık ve Salar da Afganistan sınırına göç etme hazırlığı içinde. Büyük karışıklıkların başladığı Astrabad (Esterabad) eyaletine de bir

²⁷ Balkan ve Daşhovuz vilayetlerinde yaşayan halkın çoğunluğunu teşkil etmektedirler. Büyük bölümü İran'daki Türkmen sahasında, küçük topluluklar halinde ise Afganistan ve Karakalpakistan topraklarında yaşamaktadırlar. Geniş bilgi için bkz. Soltanğa Ataniyazov, “Türkmen Boylarının Geçmişi, Yayılışı, Bugünkü Durumu Ve Geleceği”, Bilig-10-Yaz-1999, s. 4-12.

müfreze yollamam gerekiyor. Şu anda Semerkand, Kattı-Kurgan'a gidiyorum. Daha sonra Fergana Oblastı'nın tüm diğer şehirlerine...²⁸.

4 Eylül - Semerkand

Zarefşan²⁹'dan geçerken derinden etkilendim. Birden 1868 yılının 1 Mayısını hatırladık. Neredeyse omuzlara kadar gelen suyu ile Zarefşan'da bir sapaktan geçerken Çapanatinin yüksek tepelerinden saldırıya uğradık. İonov ile birlikte bulunduğum Fedorov'un bölüğünde; polis Gubin, subay adayı Novikovski, yaralı subay adayı Tuzikov ve çok sayıda düşük rütbeli asker öldü. Mücadele zorluydu... Ben güçlü, kuvvetli bir fanatikle kapıştım, onu öldürdüm. Ama o da beni öyle bir sıkıştırdı ki, bir süre hiçbir şey hissedemedim. 2 Mayıs gecesi Semerkand şehrini savaşmadan ele geçirdik. Burayı Barış Partisi devraldı. Orenburg Nişancı Müfrezesi'nin (artık Türkistan Nişancı Alayı) üçüncü ana koluyla birlikte Türkistan'a girdim.

Timur'un binasını bir tür nizamiye ile çirkinleştirmişler.

Törenle karşılandık. Mağrur, giyinip kuşanmış yerlilerden oluşan bir kalabalık var. Farklı halklardan temsilciler mevcut. Konuşmalar, tuzlu ekmekle servis edilen basit bir yemek... Mağrur muhafızlar... Pek çok solgun yüz... Sonrasındaki toplantıda birçok yöre sakini vardı. Elli ırgatbaşıyla görüşme oldu. Gereken her şeyi halledeceklerine söz verdiler. Garnizon oldukça küçük. Bu sebeple muharip olmayan yardımcı kuvvet olarak bıraktım. İyi çalıştık. Sıtma.

Tarım okulu bakımsız kalmış, öğrenciler hastalıklı. Yardım gerekiyor. Müzeuluslararası düzeyde. Semerkandlılar her şeyi karıştırmış olmalı. Kütüphane pek büyük değil.

Damızlık ahırları: Altı aygırın bakım masrafı altı bin ruble.

Kiliseleredeki jimnazyum³⁰ öğrencileri: Sevimli oldukları kadar solgun yüzlü çocuklar.

Şehirde, medresede çay. Etkileyici. Birkaç bin kişi hazır bulundu. Polis şefi İgnatius madrabazın teki.

Trenle geçerken gördüğüm eski cami beni çok etkiledi. Muazzam eserler, özgün kültürler. Medresede içtiğimiz çay, yeni tip okulların öğrencilerinin şarkı söyledikleri zamana denk geldi. Görmek, incelemek lazım. Sanırım bunlara "Yeni Mektepliler"³¹ adını veriyorlar. Medresede yol boyunca halılar üstünde yürüdük. Her iki yanımızda binlerce insan

²⁸Krasny Arhiv, 1929, T 3 (34), s. 51.

²⁹ Türkistan sıradağlarının doğusundan doğan nehir, hem Buhara hem de Samarkand topraklarını sular.

³⁰ Gimnazyum: Yüksek seviyedeki lise. Türkiye'deki fen ve sosyal bilimler liselerine denk olarak düşünülebilir.

³¹ Yeni Mektepliler: Ceditci yani yeni usulde eğitim veren mekteplerdir.

toplanmıştı. Büyük bir düzen hâkimdi. Bunu hattı yarararak ayaklarımın kapanan bir düzine kadın bozdu. Oğullarının askerlik vazifesinden muaf tutulmasını istediler. Semerkand şehri nasıl da küçülüyor!³².

Namangan Şehri - 8 Eylül

Mağrur muhafız: Kuşkin ekibi ve yine asayiş ekibindekiler (inzibatlar) iyi çıktı. Halk cüsseli ve sağlıklı. Düzen içinde geçtiler. Hasta olan az. Çok sayıda memur var. Delege de çok. Rus nüfusu hemen hemen 4.000 kişi. Tüccar sayısı az. Aynı zamanda Ermeniler, Yahudiler, buranın yerlileri, İranlılar, Kaşgarlar ve Afganlar var. Hepsi de hediye olarak ekmek ve tuz getirdiler. Her biriyle konuştum. Ellili yaşlardakiler çoğunlukta. Pek keyifleri yok. Gippius burada çok hata yapmış. Sarık taktım, Kuran okudum. Duma (meclis) üyelerini belirledik: Kerenski ve Tefkelov. Şehrin sözcülerinden biri, oluşturdukları işçi listesinin takviye kuvvet birliği listesinden çıkarılmasını talep etti. Kendisini azarladım ve söz ile yazının az, işin çok olması gerektiğini, Rus kanı akması durumunda artık merhametten söz edilmeyeceğini ifade ettim.

Verilen 1.000 işçi eski hallerine göre daha iyi görünüyorlar. Ancak ayaklarını sıcak tutacak ayakkabıları yok. Gönüllü milisleri ve Kozak birliklerini iyi seçmişler. Hepsinin rozetleri ve bıçakları var.

28 Eylül'de gidecekler. Verilen şikâyet dilekçesi pek fazla. Çoğu tutukluların serbest bırakılması ile ilgili. Birçok kişinin rüşvet vermek istemediği için hapse atıldığından şikâyet ediyorlar. 60 kişilik hapishaneye 400 kişi koymuşlar.

Tohum Islah Merkezi: 300 dönüm. Üçüncü yılında çok iyi tutmuş. Müdür Lubçenko'nun Amerikalı hanımı tıp doktoru. Birlikte çalışıyorlar. Vazife verdim ve defterine şunları yazdım:

1. Bize dikensiz akasya (?) bulun.
2. Süpürge darısı ekini tutturun.
3. Türkistan'da soğuğa dayanıklı okaliptüs yetişmesinin imkânlarını araştırın (yakacak için)³³.

8 Eylül - Hokand

Müthiş bir canlılık, hayat fişkırıyor. İlçe büyüklüğünde bir şehir. Fakat on dört farklı banka mevcut. Pamuk krallarının görkemli sarayları var. Büyük bir kalabalık beni karşıladı. Yerel yöneticiler hakkında yüzlerce şikâyet getirdiler ve tutukluların serbest bırakılması taleplerini ilettiler. Bana eşlik eden Avukat-Subay Radzievski ile birlikte daha önce gelen şikâyetlerle ilgili tahkikat yaptım ve tümünün doğru olduğunu gördüm. Sadece Medine/

³² Krasny Arhiv, 1929, T. 3 (34), s. 52.

³³ Krasny Arhiv, 1929, T 3 (34), s. 52, 53.

(Medinskiy uyezdi) idarecisi aleyhinde bir delil bulamadım. Hareketsizliğinden dolayı Medine'nin idarecilerinin görevden azledilmesi zorunluluğu var. Çok delege var. Ruslardan eğitim kurumlarının sayısının artırılması konusunda talep oldu. Fakat öğrenciler kemerlerden çok uzakta duruyorlar.

Tarafımdan teftiş edilen 1.000 işçi beni moralli bir şekilde karşıladı. Mütevelli heyeti güvenilir ellerdeydi. Çarın emri herkes tarafından anlaşıldı. Özellikle ellili yaşlardakiler beni duygulandırdı. Pek çok yaşlı ağladı. Dediler ki kırk yıl önce benim Hokand'a ilk girişimi hatırlıyorlarmış. Şimdi de Tanrı tarafından onları kurtarmam için yollanmışım. Yerel makamlar soygunculuk yapıyorlarmış, yaşamak mümkün değilmiş. Korunmak istiyorlar. Kiliseye güç bela ulaştım, büyük bir insan kalabalığı vardı.

Garnizon: Batı Nişancı Alayı'nın birkaç kolu. Kırk yıl önce – sanırım- Maşlıkın'ın kumandası altındaki Türkistan 2. Nişancı Alayı'nın bir çift avcı koluyla ilgilendiğim zamanki güçlerini koruyorlar. İyi görünüyorlar, daha az solgunlar³⁴.

Aç Step

Kanalların başına bakmak için Hilkov İstasyonu'na gittik. Muazzam! Elli bin dönüme beş metreküp su veriyorlar. İki yüz elli bin dönüm için daha planlama yapılmış ama henüz işe girişmemişler. Beni uğurlayan mühendis Morgunenkov'un raporundaki teorik tahmine göre, Sır-Derya'nın sularıyla bin beş yüz dönüm sulanabilirmiş. Ancak bunun için Tien-Şan'da San-Kuov gölünden bir havza oluşturmak gereklymiş.

Sır Derya'da toprak, sudan fazla. Amu-Derya'nın suyuyla iki bin beş yüz dönüm arazi sulanabilir ancak toprak yeterli gelmiyormuş. Mesela, Amu-Derya bölgesinin sağ kıyısında sulanabilir sadece yüz bin dönüm toprak mevcut. Afgan Türkistanı ve ilerisinde büyük bir alanı sulamak mümkün. Suyun Sarı Kamış'ta döküleceği Amu-Derya'nın aşağılarındaki çukurluk alanın doldurulması gerekli.

Rus nüfusun teftişi: Nikolayevsk, Konnogvardeysk ve Spassk henüz düzene sokulmamış. Kendi topraklarını işleyemiyor, bunun yerine kiralamayı tercih ediyorlar. Onları azarladım. Askerin yardımı gerekli. Bazı köylüler sadece kendisi çalışmayıp işçi de tutuyor ve kendi arazileri dışında başka yerleri de kiralyorlar. Yanımda gezen mühendis Morgunenkov, çok iş bilir bir hidro-teknik uzmanı. Steplerin geleceğine gönülden inanan biri. Bana kimi Spassklı köylülerin yıllık beş ile yirmi beş bin ruble kira geliri elde ettiklerini söyledi. Nikolayevsk köylüleri eskiden sefil sarhoşlarmış. Şimdi ise ayılmışlar. Başkalarından daha fakirce yaşıyorlarmış. Burada Geok-Tepe (Göktepe) muhasarasında benim kuvvetlerime katılan Apşeronskov alayının Georgiyevski süvarileri ile buluştuk. Türkmenlerin 28

³⁴Krasny Arhiv, 1929, T 3 (34), s. 53, 54.

Aralık 1880'deki ani saldırısında hemen hemen tamamı kırıp geçirilmiş olan Magolov'un 4. Müfrezesinden...³⁵.

Mühendis Morgunenkov

Aç steplerin sulak arazilere iskânı ile ilgili çok ilginç düşünceler dile getirdi. Jizzakh'a daha önce yapmış olduğum geziden dönerken Samsonov şehrindeki "Aç Step" istasyonundan geçmiştik. O zaman Rus nüfus yerleştirilmek üzere dağıtılan topraklar, iki yıllık yüksek rekolte sonrası tuzlu toprak (solonçak) hale gelmiş ve şu anda da neredeyse hiç ürün alınmıyormuş. Morgunenkov'un fikrine göre, ilk iki yıl toprağı sonuna kadar sömürmek gerekliydi (eğer toprağın tuzlu olduğu kanıtlanmışsa), sonrasında ise göçmenlere verilebilirdi. Bir diğer usûl ise, tuzlanma sonrası mülkiyeti kendilerine verilmek üzere toprakları farklı kişilere ihaleyle dağıtmak. Böylelikle toprakların büyük bölümü Rus nüfusun eline geçecektir. İyi toprakların tuzlanıp solonçaka dönüşmesi süreci hâlâ yeterince etüt edilmemiş, ayırıştırma yöntemleri de hala tam olarak tayin edilmemiş³⁶.

13 Eylül, Taşkent

Semireç ayaklanmasını yaşamış ve güç bela hayatta kalmayı başarmış olan mühendis Sıromyatnikov bugün bana kargaşanın temel sebebinin Tarım Bakanlığı'nın faaliyetleri olduğunu söyledi. Kırgızların topraklarının hazine arazisi statüsünde göçmenlere kiralanması onları gücendirmişti.

Bugün Tarım Bakanlığı temsilcisi Tatişev de Kırgızlar gibi toprakları elinden alınacak Kozak birliklerinin güçlenmesi problemi ile ilgili bir rapor sundu. Yetmiş bin dönüm kadar toprağı istimlâk etmeyi düşünüyorlardı. Sebep: Kozakların ancak otuz dönüm toprak edinebileceklerini belirten kanunu yerine getirmek. Tahsisleri bu şekilde yapmak için hâlihazırda Verniy (bugünkü Almatı) şehri civarında yaşamakta olan Kırgızları iskân edip, tarımla uğraşan ve bu işleri becerebilecek bölgelerden her aileye beş dönüme kadar ekilebilir arazi vereceklermiş. Bazıları demir çatılı evler inşa etmişler. Bu sorunu büyük bir dikkatle ele almak gerekli. Sordum: Kozaklara ilave olarak verilen topraklar sulanırken, Kozakların arazilerinin azaltılması taleplerini dile getiren Kırgızlar yerlerinde kalsa olmaz mı? Rus kanı dökülen yerlerdeki Kırgızları ayırmak, Almatı rayonu Kozaklarından getirmek suretiyle yeni büyük Kozak köyleri kurmak gerekmez mi? Tüm bunlar yerinde tartışılmalı. Kozaklar yayan yürümeyi beceremez mi? Tatişev bana tahminince steplerde

³⁵Krasny Arhiv, 1929, T. 3 (34), s. 54.

³⁶Krasny Arhiv, 1929, T. 3 (34), s. 54.

geniş su arama çalışmalarının yapıлып kuyuların açılacağını ve bunun da stepte kışın da yaşayabilme, konaklayabilme imkânı sağlayacağını söyledi³⁷.

10 Ekim, Auliot

Dün Taşkent'ten Semireç'e geçtim. 28 Eylül ile 9 Ekim arasında sıkıntı verecek hiçbir olay olmadı. Fakat Yomudların işçi olarak yerleştirilmelerine karşı çıkmaları işimi zorlaştırdı. Bunlar askerî harekâta giriştiler. Strjilkovski'nin müfrezesine saldırdılar. Bir subay, dört düşük rütbeli kaybı ve birkaç yaralı ile saldırı püskürtüldü. Astrabad tarafından baskın için yardıma gelen Gabayev'in atlı keşif kolu bir taarruz yaparak Ak Kala'yı aldı. Ancak sonra tekrar Astrabad'a çekildi. Takviye yolladım. Çok kan döküldü –ki ahaliyi çok sert cezalar bekliyor-. Fakat iktidar hükümetin işçi temini konusunda gereğini yerine getirmesinde ısrarcı olmalı. Aksi halde iktidarın Orta Asya'daki itibarı sarsılacaktır. Farisî Yomudlar, bizimkilere musallat oluyor. Yine sekiz avcı taburu oluşturulmasını istediler. Zira hâlihazırda yirmi üç yedek avcı kolu faaliyet gösteriyor. İlkbaharda Türkleri bozguna uğratmak ya da en azından Tahran'dan çıkarıp atması için Baratov'a destek olarak iki batarya, sekiz tabur ve iki Kozak birliğinin gitmesi ihtimaline işaret ettim³⁸.

Auliot Uyezdinde

Kırgız mühendis Tınışbayev tercümanım olarak benimle birlikte geziyor. Bana Auliot ilçesindeki Kırgızların çıkardığı kargaşaların sebepleri üzerine bir rapor verdi. Onun tarafından toplanan bilgilere (Kırgızlar arasında tek taraflı olarak yapılmış bir soruşturma) göre, karışıklıklar yönetim ve Rus ahalinin yüzünden baş göstermiş. Yönetim halkın taleplerinin aslını anlamamış, Kırgızların Ruslara işçi vermemesinin asıl sebebi de buymuş. Kırgızları “sizi askere yollayacaklar” diye korkutmuşlar. Kendi aralarında da demişler ki: “Bırakın isyan etsinler. Böylece onların elindeki toprakları alıp bize verirler.” Karışıklıklar başladığında ise Ruslar, yağma yapmış ve barış yanlısı Kırgızları katletmişler.

Gerçekte ise çirkefliği ilk başlatanlar Kırgızlar: Askerî görevdeki silahsız sıhhiyecilere saldırmışlar ve otuza yakın kişiyi öldürmüşler. Cesetleri de kuyuya atmışlar. Cebir kullanarak suçlu ve suçsuzları birbirinden ayırdım.

Auliot yolunda birçok yerleşim yerinde Kırgızlar beni ekmek ve tuz ile karşıladılar. Sakin bir şekilde tüm taleplerimizi yerine getirdiler. Auliot ilçesinden (yüz yetmiş bin erkek nüfusu mevcut) on iki bin işçi (% 6-7) verecekler. İlk grupta yolda karşılaştım. Büyük bir intizam içinde geçtiler. Her bir at arabasında altı adam vardı. Arabacılar Rus, onların arkasında da

³⁷Krasny Arhiv, 1929, T. 3 (34), s. 55.

³⁸Krasny Arhiv, 1929, T. 3 (34), s. 56.

hanımları duruyor. Arabalar günlük 4 ruble 70 kopeyk alıyorlar. Katarın yanı başında sekiz atlı avcı eri yürüyor.

İlçe yöneticisi Albay Kastalski yoldaki ilk katar ve diğerlerinin rahatını nasıl sağlayacağını bilemedi. On gün için sadece ekmek hazırlatmış. En kısa zamanda bu işleri halletmek, düzeltmek gerekiyor.

Kastalski bana ilçede 50.000 çadır olduğunu söyledi. Her bir çadıra farklı türde 18 ruble vergi konulmuş. Fakat işçilerin kıyafetleri için de her çadırdan 100 ruble vergi alınıyor. On iki bin işçinin sergisi ilçeye neredeyse beş milyon rubleye mal olacak. Sadece elbise maliyeti bile kişi başı 100 rubleden fazla tutuyor. İşçilerin eline de üç yüz, dört yüz ruble verecekler. (Ben, zenginler fakir olanlara daha çok verirse, paranın bu şekilde yer değiştirmesinin ekonomik açıdan faydalı olduğunu düşünüyorum).³⁹

11 Ekim - Karabaltı Köyü⁴⁰

Kırgızlar, bölgenin saygın yaşlılarını, aksakalları yolladı. Her yerde işlerin yürümesini temin ettiler. Ruslardan dert yanmadılar. Verilen şikâyet dilekçeleri az. Her bir işçinin üretiminin elbiseleri dâhil 300-400 rubleyi geçtiğini ikrar ettiler. İşçilerin fakirlerden daha fazla aldığını belirttiler. Bu şartlar altında bazı Kırgızların, ilçe yöneticisi Kastalski'nin dediği gibi kendilerini avcı olarak kaydettirdiklerine inanmak mümkün. Dairesel olarak kışlak ahalisinin sahası geniş. İleride Kırgız topraklarına el konulmazsa Kırgızlar, Auliot'ta iyi bir düzen kurabilirler.

Rus nüfusu eski ve yeni yerleşimciler olarak bölünmüş. Eski yerleşimcilerin hepsi yerinde (Türkistan'da doğanlara verilen muafiyet), diğerlerinin büyük çoğunluğu orduda. Aile başına 8-15 dönüm toprak tahsis edildiği halde her iki grubun da isteği arazilerinin artırılması. Sulanan arazi az. Zannımca su darlığı her şeyden çok mevcut su kullanım sisteminden kaynaklanıyor. Zira toprağı gübreleyemiyorlar, o da az ürün vermeye başlıyor. Ham toprakları Kırgızlara kiralamaya başlamışlar. Bir diğer dilekleri silahlar hakkında oldu. Daha önce var olan silahları savaş döneminde ellerinden alınmış. Kastalski, 4.000 silaha el konulduğunu, kötü bakımdan dolayı çoğunun işe yaramaz olduğunu ifade etmişti. Şimdi her evden bir silah istiyorlar ve silahların bakımını eski askerlere verecekleri vaadinde bulunuyorlar. Çardovor'da 2.000 can var ve kendilerini savunma imkânları yok. Sadece birkaç av tüfeği. Karabaltı'da da yaklaşık 1.500-2.000 insan var ve ben onları koruma görevini on beş kişilik düşük rütbeli askerlerden oluşan bir gruba verdim. Bu yüz karası Rus ahali, sınav vermekte olduğumuz şu dönemde bize güç verecek yerde ordu güçlerini zayıflatıp bölerek kuvvetimizi kırmaktalar. Erkek kısmına küçük çaplı bir

³⁹ Krasny Arhiv, 1929, T. 3 (34), s. 56, 57.

⁴⁰ 'Kara Balta' olarak adı tercüme edilen şehir, Chui bölgesinin Batısındaki Kırgızların Kuzey yamacında uzanmakta olup Bişkek'e 62 km. uzaklıktadır.

tatbikat ve silah talimi organizasyonu yapmak gerek. Benim fikrim, bunlar 'itfaiye takımı' olarak adlandırılmalı ve onlara tıpkı itfaiye güçleri gibi davranılmalı. Silahlandır, sıkı eğitim ver, forma sok.

Auliot ilçesinde, Merke yakınındaki Voznesenskoy Köyünde yakılan birkaç ev dışında bir zararımız olmadığı söylenebilir. Merke'nin sakinleri kaçmış. Güçlü, kuvvetli bir herif silahı yanınca eline bir sopa geçirdiği konusunda beni ikna etmeye çalıştı. Kastalski ölü sayısının birkaç kat şişirildiğini söylüyor. 1882 yılında bu yol üzerinden en son geçtiğimden beri burası çok gelişmiş. Rus nüfusu çoğalmış, yerleşim bölgeleri altı-yedi verst uzamış ve hepsi de tek hat üzerinde. Savunulması çok zor.

Kastalski ilçeyi iyi tanıyor, ilçeye hâkim. Otoritesini kabul ettirmiş. Vali Romanov ile geçinemiyor. Sağlığı da yerinde değil. Durum istikrar vaat etmiyor⁴¹.

12 Ekim - Bişkek

Karabaltı'dan Bişkek'e kadar olan altmış dört verstlik yol boyunca neredeyse tüm ahali Rus. Ahali, ekseriyetle iki sıra halinde sadece yol hattı boyunca yerleşmiş. Hepsi üç yıl önce yerleşmiş. Hâlâ eski köy tipi evlerde yaşıyorlar. Aralarında tek tük Dungan⁴² ve Sart (Sartovskiy) aileleri var. Fakat Göçmenlik İdaresince Kırgızlar için belirlenmiş çok daha fazla arazi var. Bunun yanında, Rus yerleşimcilerine yok pahasına kiraya verilmiş. Buralarda aynı zamanda Rus evleri inşa edilmiş, çevreleri de ağaçlandırılmış. Sokolinskiy bu bölgeye Kırgızların dönmelerinin beklenmediğini düşünüyor. Geçen yıldan önceki sene Göç İdaresi tarafından düzeltilen adaletsizliğin birkaç sebebini Sokolinskiy şöyle açıklıyor:

1. İvedilikle iskân edilmesi gereken Rusların izinsiz olarak Kırgız topraklarına akın akın yerleşmesi.
2. Kırgız topraklarında görev yapan farklı genel-valilerin Kırgızların haklarıyla ilgili bakış açılarındaki farklılıklar.
3. Göç İşleri ajanlarının gereksiz ve aşırı gayretkeşliği.

Yol üstünde birkaç yüz silahsız, suçsuz Kırgız'ın öldürüldüğü Belovodskoy köyünde de duraklamak lazım geldi. Köye girerken yolun sağında ve solunda geleneksel matem elbiseleri içinde öldürülenlerin eşleri dizilmişti ve hep birden gözyaşı dökerek kocalarını onlara geri getirmemi istiyorlardı. Sokolinskiy bu acımasız katliamın faydaya döndüğünü düşünüyor zira farklı bölgelerde hazırlanan Kırgız isyan dalgası durulmuş.

⁴¹ Krasnyy Arhiv, 1929, T. 3 (34), s. 57, 58.

⁴² Dunganlar: Çin'den gelip Kırgızistan'a yerleşen Çinli Müslümanlardan oluşan bir grup. Geniş bilgi için bkz. A. Saguni, Türkistan Kaygısı, Ergon Verlag, Wuerzburg. 2006, s. 178, 179.

Halka sert biçimde gözdağı verdim. Bundan sonra kim soygunculuk yapmayı aklından geçirirse ister Kırgız ister Rus olsun onu, askerî mahkemeye vereceğimi ve savaş dönemi kanunları uyarınca darağacında sallandıracağımı söyledim.

Bütün ahalinin ortak istekleri:

1. Silahların verilmesi
2. Toprak miktarının artırılması.

Silahların iadesi konusunda söz verdim. Topraklarla ilgili olarak ise ellerinde var olan arazilerin daha iyi kullanımı konusunda eğitim verilmesini emrettim. Pek çoğu, yirmi dönüme yakın kısmını hane olarak kullanıyor, sulanan beş dönüm de dâhil. Gübrelemenin başlatılması ve bunun için yağhanelerden küspe getirilmesi gerektiğini ifade ettim. Süperfosfat ve bazik cüruf (tomas-şlak) gerektiğini söyledim. Süperfosfat bulunan yerlerde arama yapılmalı; gübreyi tutmak için taş kömürü araması yapılmalı. Kırgızlar, her yerde kendi yöneticileri ve aksakalları ile birlikte beni karşıladılar. Aşağılanmış ve ezik görünüyorlar.

Mühendis Tınışbayev, az önce Auliot ilçesinde iki polis memurunun hileli işler yaptığını rapor etti. Biri Merke'de, ikinci varisleri doğduğu bahanesiyle Kırgızlardan ikişer ruble vergi istiyor ve onlara işçi alımından kurtaracağı konusunda da teminat veriyormuş.

Aynı zamanda biz gelmeden önce Bişkek civarında yaşayan Kırgızların ileri gelenlerini dinlediğini söyledi. Yaşadıkları yerlerle ilgili ve hiçbir eyleme katılmamış Kırgızların yerlerine geri dönmesi probleminin çözülmesini istemişler. Bu kişilerin hanımları ve çocukları aç, ilaçsız, biçare dağlarda saklanıyorlarmış. İşçi verecekleri, at temin edecekleri ve suçluları teslim edecekleri konusunda söz veriyorlarmış. Tınışbayev'e her bir Rus evinden yapılan yağmalardaki eşyaların çoğunu bulmanın mümkün olduğunu ve çoğunu da tam olarak bulacaklarını söylemişler.

Bana, bugün Bişkek halkının beni karşılamaya hazırlandığı sırada meydana gelen inanılmaz bir olay anlattı: Meydanda bulunan Ruslar, kendilerine saldıracağı zannıyla Kırgız'ın birine taşla vurmaya başlamış. Bu hadise validen gizlenmiş. Kendisi olayı bu akşam ilk defa benden duydu. Bana rapor vermesi yerine onu Kırgız yöneticilerin iddia ve şikâyetlerini dinleyip Kırgız'ın öldürülmesi meselesini öğrenmek üzere yolladım. Her iki tarafta da linç etmenin cezasının sert olacağı sıkı bir düzen kurmak gerekiyor. Halkta disiplinsizlik büyük.

Sokolinskiy'i Kırgızlara yüz verme ve hıyanetle suçluyorlar. Kırgızları himaye eden herkesi ihanetle suçluyorlar. Kırgızları sert biçimde cezalandırmalı fakat Rusların linçinin de şiddetle kesilmesi gerek aksi halde hayat normal düzenine dönmeyecek. Çok zor bir durum. Bir çokları özünde

ahlaksız. Sokolinskiy ve ilçe yöneticileri Ruslar arasında birçok moloz, disiplinsiz ve hatta suçlular bulunduğunu düşünüyor.

Semireç'de işler nasıl düzene girer, bu zengin eyalette barış içinde bir hayat nasıl mümkün olur? Ruslar ve Kırgızları nasıl barıştırırız? Diye uzun uzun düşündüm ve bir hükme vardım: İmkân olan yerlerde bu toplulukları birbirinden ayırmak için çok uzun bir zaman gerekiyor. Cinayetlerinden dolayı bu gölün çevresindeki Kırgız topraklarını onların elinden alıp, Isık Göl civarında yaşayan Rusları eğitmek lazım. Öte yandan Nar'ın merkezini güçlendirip Kırgızlardan bir çift polis gücü teşkil ederek özel bir Kırgız dağ uyezdi kurmak gerek. Ancak bu bakımsız ilçedeki Rusları da, Atayka da dâhil, Isık Göl'ün kıyısına taşımak gerekiyor. Ayrıca birazını da Kazak sınırına... Demiryolu en kısa zamanda Isık Göl'e kadar götürmeli ki, bu eyalet ancak o zaman gelişir. Yabancı sermayeyi çekerek dahi olsa burada dev bir hayvan besi çiftliği kurmalı. Yine büyük bir devlet at yetiştirme tesisi kurmak da mümkün. Milyonlarca pud⁴³ buğday ve milyonlarca pud et, soğutuculu vagonlarla Avrupa Rusya'sına gidecek.

Rus kanının döküldüğü bir başka arazi şeridini de zapt etmek gerekiyor. Burası Jarkent ile Prjevalsk arası, Karkor tarafından yağmalanan bölgedir. Bu bölge Tekesi Vadisi'nde at yetiştiriciliği açısından çok büyük alanlar sağlıyordu. Timur 15. yüzyılda buralarda devasa büyüklükte atlı kuvvetler toplamış ve onları doyummuştu.

Kırgızlara da faaliyetleri için yeni bir hedef koymak gerekli. Kırk yıl içinde bu sempatik, iyi kalpli, saf ama bizim hatamız yüzünden daha çok da yabani olan halk, dünya yüzünden silinmeye sessiz sedasız razı olacak. El sallıyorlar. Onların rolünün sona erdiğini düşünüyorlar. Bu onlar için yerleşik hayat tarzına geçiş süreci. Fakat öyle değil! Kırgız doğuştan hayvan yetiştiricisi ve göçebedir. Onun bu işteki yetkinliğini görmelisiniz. Orta Asya'da koca bir alan yalnızca göçebelik ve hayvancılığa elverişlidir. Kırgızlar ise doğuştan süvaridir. Bunu kullanmak gerek. Benim fikrime göre, Kırgız halkına ileriye dönük şu vazifeler verilmeli:

1. Ordumuza at tedarik etmek. Bunun için, tüm Kırgızların ordumuza gereken at üretimi için at yetiştiricisi haline gelmesi gerekiyor. Yanlış yola gidiyorlar: Herkes Kırgız kısıraklarıyla saf kan, narin at ırklarını melezlemek istiyor. At üretimi işinde işçilik/ çalışma ikinci derecede önem taşıyacak. Kırgız sürülerine aygırlar vermeli. Aygır ise, mesela Karabaltı, tabii ki Kırgız atlarının yıldı hayatına dayanamaz, fazlasıyla narindir. Bundan dolayı, zaman kaybetmeksizin bizim ahırlarımızda Kırgız yıldıları için dayanıklı türde aygır üretimine başlamalı. Tarafımdan girişilen Don savaşındaki Kazak yıldı atları bu işte yardımcı olabilir. Bence ilk hedefimiz Kırgız atlarının boyunu 1

⁴³ 16,38 kilograma eşit ağırlık ölçüsü.

inç⁴⁴ yükseltmek olmalı. Stahoviç'in at yetiştiriciliği işinin Orta Asya'ya aktarılması hakkındaki projesini okudum. Pek çok iyi şey olsa da onunla aynı fikirde olmak mümkün değil. Proje temel olarak, at yetiştiriciliğinin at çiftlikleri ve Avrupa Rusya'sında geçerli olan usulde işleyen özel haralarda yapılmasına dayanıyor. Kırgızlar ve Kırgız atlarına ise sadece şöyle bir değinip geçiliyor. Bana göre ise, ana hedef Kırgızların bizzat kendilerini süvari haline getirmek olmalı.

2. Kırgızlar milyonlarca etlik koyun, yün, deri, koyun postu vb. vermeliler. Bu iş de olması gerektiği gibi tanzim edilmedi ve birkaç yılda biriken yavrular sert kıştaki yetersiz beslenmeden dolayı ölüp gidebilir. Bu da yüz binlerce hayvanın telef olacağı anlamına gelir.
3. Kırgızlar mükemmel, yorulmak nedir bilmeyen binicilerdir. Şaşırtıcı biçimde keskin gözlüdürler ve yönlerini mükemmel bir şekilde tayin edebilirler. Ana kuvvetin olmadığı zamanlarda süvari gücümüzü tamamlamak için zaman zaman öne çıkmalıdır. Kırgız halkını verilen yüksek hedeflere ulaşmak üzere harekete geçirmek için başvurulacak yollardan biri de onlara Rus kanunlarını, kültürünü tanıtmak; Rus dilini öğretecek ve bu işi profesyonelce yapacak okulların hizmet vermesi olmalı.

Demin mühendis Vasilev, onu görevlendirdiğim Çu Nehrinden yapılacak sulama işi ile ilgili ayrıntılı bir rapor sundu. Sulanan arazilerle ne yapılacak sorusu net bir şekilde cevaplanmamış. Vasilev'in sulanması için Semireç Kozaklarını ayarladığı topraklarda yerleşik Kırgızlardan, özellikle toprağa ihtiyacı olan ve toprak tahsisini bekleyen, uzun zamandır da Vernıy (Almatı) şehri yakınlarında oturmakta olanlarını denemek gerek⁴⁵.

10 Kasım - Aral Yerleşim Bölgesi

Turgay Valisi Everemon dargınlık gösteriyor. Benimle görüşmeye geldi ve bir sürü dert yandı. Turgay Bölgesi'nde iki uyezde de karışıklıklar baş göstermiş: Turgay ve Irgız⁴⁶.

Onun isteği, kendisine Kırgızlarca muhasara altına alınmış olan Irgız'a yardım etmek üzere Orenburg Alayı'ndan binlerce Kozak yollamam. Everemon, bana her iki uyezd'deki işleri düzeltmek istediğini ifade eden bir dilekçe verdi. Ben tabii ki bundan kaçındım zira oraların kendi idarecileri var. Petrograd'dan, uyezd'lerdeki savaş durumu ve işçi vermeyi reddettikleri bildirilmeksizin, Orenburg atamanı Tulina bu iki ilçeye baş olarak atandı. Bunun yanında Sandetskiy, Çalkor'a yollandı. Dahası Tulina'yı kabullenmeyen Tümgeneral Lavrentyev'in komutasında

⁴⁴ 2,54 santimetreye eşit uzunluk ölçüsü.

⁴⁵ Krasny Arhiv, 1929, T. 3 (34), s. 58-61.

⁴⁶ Aktöbe/ Kazakistan.

asker sevk edildi. Böylece ortaya üç tane yönetici çıktı. Everemon istifa etmek istiyor. Ona, yapması gereken ilk işin tüm gücüyle Tulina ve Lavrentyev'e ve ordunun gereksinimlerini temine yardım etmek olması konusunda tavsiyede bulundum. Askerler Çalkor'a kendileri için gereken stok ve ulaşım araçları hazırlanmadan önce vardılar.

22 Aralık'ta işin büyük kısmı tamamlandı: Rus ve yerli halkın temsilcilerinin Türkistan Eyaleti Yönetiminin durumunun yeniden gözden geçirilmesiyle bağlantılı problemler hakkındaki görüşlerini ifade eden anket için Skobelev, Semerkand, Merv, Aşkabad'ı ziyaret ettim ve Sır-Derya ile Semireç Oblastlarının yöneticileriyle bir dizi görüşme yaptım. Pek çok akla yatkın şey duydum. Çoğu bundan sonra dikkatlerini eyalet yönetimine belirlenmiş devam eden faaliyetlere verecekler ve sonrasında da mevcut kanunda değişiklik tasarısına. Yirmiden fazla toplantı düzenlendi. Rus köylüleri ve Kırgızlar bu toplantılarda bende çok elverişli oldukları izlenimi bıraktılar. Makul ve dirayetli insanlar. Eyaleti dolaşarak yaptığım teftişin yanında, tüm toplantı ve sunulan raporlarda dinlediklerime göre; benim açımdan Türkistan Eyaleti'nin durumuyla ilgili vardığım genel sonuçları şimdilik şu şekilde ifade edebilirim⁴⁷.

I) Yeni Gelen Ahali

Yaklaşık yarım milyon insan, ekseriyeti Rus çiftçi. Şehirlere gelenler içinde Rusların yanında Ermeniler, Kafkasya kökenliler, Gürcüler ve Tatarlar da var. İran uyruklular (Aşkabad- Ruslardan ziyade- İranîlerin çok olduğu bir şehir), yerliler, Rus Yahudileri vb. Ruslar temel olarak Semireç'te toplanıyor (300 bin kişi). Ekseriyetle Vernıy'a giden büyük posta yolu üzerinde bir hat oluşturuyorlar.

Rusların çiftçilik faaliyetleri geniş ancak Rus halkının kırk yıldır var olan düzeni rutin: Kiliseler, okullar, köy ve bölge idaresi, halk mahkemesi. İşin aslı, yerleşim yerlerinin çok az kısmı kalıcı olacak şekilde inşa edilmiş. Ortak şikâyet; öncelikle su yetersizliği ve arazi miktarının artırılması. Semireç'teki yerleşimlerin ekserisi toprağı "yeniden dağıtım" da belirlenen ortaklık kanununa göre kullanıyor. Toprağın işlenişi oldukça ilkel; gübreyi yakıyorlar, toprak sürülüyor, dönüm başına yirmi beş ile altmış pud gibi çok düşük bir oranda ürün veriyor. Sır-Derya ve Hazar Ötesi Oblastlarındaki yerleşimlerin çoğunluğu sulanabilen toprağına sahip değiller. Düşük ve tesadüfi alınan ürünlerle kuru tarım yapıyorlar. Semireç'te çoğu yerleşim yeri, ekim işlerini Kırgızlardan kiralanana ya da tahsisat sistemiyle kendilerine verilmiş topraklarda yapıyor. İskân İdaresi'nin (Yeniden Yerleşim İdaresi) alelacele kurduğu yeni yerleşimlerde halka, kendilerine tahsis edilen toprakları daha iyi nasıl kullanacaklarını öğretme gibi bir derdi olmamış. Bununla ilgili yapılacak daha çok iş var. Bahçeler gelişmiyor,

⁴⁷ Krasnyy Arhiv, 1929, T. 3 (34), s. 61, 62.

büyümüyor. Makineyle işleme usulleri değişiyor; genel olarak tarım işletmeciliği ilkel seviyede olsa da halk refah içinde yaşıyor.

Adaletsizlik: Semireç'te evlerde yalnızca yaşlılar kaldı, gençler ise görev başında. Sır-Derya'nın köylerinde ise tüm gençler evde (Türkistan'da doğmuş olup şu ana kadar ordu hizmetinden muaf olanlar).Kiliselerin hali vakti yerinde fakat ayinde şarkı (ilahi) seremonisini yaptırarak kimse yok.

Okullar istatistiksel olarak varlıklı fakat köylüler. İstisnasız tüm bölgelerde yana yakıla birleştirilmiş sınıfların bulunduğu okullarından dert yandılar, bakanlığa bağlı olanlar ve kilise okullarının hiçbir işe yaramadığını öne sürdüler. Hatta ilçe memurluğuna bile hazırlayamadığını. Bütün ilçe memurları dışarıdan gelen kişiler. Üç yıl okuyor, her şeyi hızla unutup ve sonuçta ellerinde sadece kendi soyadlarını yazabilecek bir beceri kalıyor. Öğretmen kadrosundan şikâyet ediyorlar. Zaten yılın sadece üçte birinde eğitim yapıldığını, günde ancak 1 saat ve bazen de daha az süre ile ders yapıldığını iddia ediyorlar. En yakın zamanda kendileri için daha yüksek seviyede ilkokullar açılmasını can u yürekten talep ediyorlar.

Köy, ilçe ve mahkeme kurumları genel olarak yeterli. İlçe mahkemesinin yetkilerinin genişletilmesini talep ediyorlar. Yargılamalar çok nadir oluyor. İlçe mahkemesi yılda iki kez toplanıyormuş ve ilçe yöneticileri de hırsızlıktan hiç şikâyetçi değilmiş. Bu yıla kadar Kırgızlarla barış içinde yaşıyorlarmış.

Göçüp gelen halkın sınaî ve ticarî faaliyetleri Rusların elinde değil: Yahudiler, Ermeniler, Kafkasya'dan farklı gruplar Rusları geriletiyorlar.Rusları her yana yayan hükümetin onlara, kafalarında eyaletin sınaî ve ticarî faaliyetleri olması için bir araç ve beceri verme konusunda hiçbir kaygısı yok. Ne profesyonel okullar, ne sistem, ne Rusların eline bir zanaat verme düşüncesi, ne de bir Rus tekniği meydana getirme gibi bir dert var. Ne alt seviye ne de yüksek seviyede... Öğretim kurumlarının ekserisi genel eğitim amaçlarını takip ediyor ve üniversiteye gitmek için bir basamak yerine geçiyorlar. Alt seviyedeki çocuklar dahi gimnaziyumu bitiriyor. Mesela Steplerde bulunan zengin köylerdeki, çocuklarını gimnaziyuma veriyor ve çiftçilik adına onları kaybediyorlar. En kısa zamanda profesyonel okullar açılmalı. Kafkasya çıkışlılar küçük ve büyük çaplı ticareti ele geçirdikleri gibi aynı zamanda birtakım batakhanelere sahip oldukları görünüyor ve buralarda yasaklı olan votka ve şarap satıyorlar⁴⁸.

II)Yerli Halk

Çok çalışkanlar. Pamuk müthiş gelir getiriyor. Çoğu zenginleşmiş fakat son zamanlarda bazı kişilerin zenginliği artarken genelin varlığında bir gelişme olmadığının işaretleri görülüyor. Topraklar zengin, yerli Yahudilerin eline geçiyor. Toprağı olmayanların miktarı oldukça kaygı

⁴⁸ Krasnyy Arhiv, 1929, T. 3 (34), s. 62-64.

verici boyutta. Yerel yönetim, özellikle de nahiye mahkemesi ile yerli mahkemesi (kazi), eyaletin üç ana oblastında, bilhassa da Fergana Oblastı'nda, büyük bir iktidar ele geçirmiş. Halkı eziyor ve soyuyorlar. Rus yönetimi sayıca az ve çoğu zaman da kendi rolünün hakkını vermiyor. Kadılar, toprak da istisna edilmeksizin her şey için icra emri çıkarıyorlar. Polisler, kendisine görev düşen mahkeme polisleri ise insafsızca nahiye memurlarıyla bir olup bu toprakları sıklıkla şişirilmiş olan borçlara karşılık satıyorlar. Bu rezilliği önlemek için tedbirler alacağım.

1887 yılı (Girs'in görev dönemi) Türkistan Eyaleti'nin yönetim durumu. Uyezd idaresi mütevellî faaliyetlerinin sadece polisiye görevlerle sınırlı tutulmasına çalışacak. Bizim idaredeki adamlarımız sayıca az ve malzeme temini yeterli değil. Yerel okulların denetimi yetersiz, günah çıkarma okullarında ise hiç yok. Son otuz yıldır yerleşik yerli halk ile yakınlaşamadık, aksine uzaklaştık. Sonuç; işçi temini yüzünden kan akması, bozgun, karşılıklı düşmanlık ve güvensizlik. Yerleşik yerli halkın faaliyetlerinin doğru bir mecrada ilerlemesi için uzun süre çalışmak gerek ve ilk başta da onun küçük çaplı toprak mülkiyetini korumak gerek. Buna ilave olarak yerel okulların yeniden düzenlenmesi, Rus okullarına benzer hale getirilmesi ve bunlara pratik bir karakter verilmesi gerekiyor. Kadılık ve nahiye yöneticilerinin iktidarı yerli halkın kendi önderlerinin talepleri lehinde azaltılmalı. Tercümanlık eğitimi verecek okullar açılmalı⁴⁹.

III)Göçebe Yerli Halk

Kırgızlar son otuz, özellikle de son on iki yılda her taraftan sıkıştı. 1904 yılından beri sadece Semireç Oblastı'nda birkaç milyon dönüm toprak, çoğunlukla herhangi bir inceleme yapılmadan Kırgızların ellerinden alındı. Hayatî biçimde gerekli ya da gereksiz bu topraklar, Kırgızların. Ortaya çıkan Rus yığınları da cabası. Ancak Kırgızların Ruslara ve Rus egemenliğine karşı ortaya koyduğu antipati de kabul edilemez. Benim için bilhassa 1913, 1914 ve 1915 yıllarında Semireç Oblastı'nda 1.800.000 dönüm arazinin Verniy Emniyet Müdürü Porotikov'a verilen 10.000 dönüm de dâhil, hayvancılık adı altında farklı kişilere verilmiş olması anlaşılmaz bir şey. Korkarım bu durum Başkurt topraklarından daha berbat olacak. Biz de ne tarafa meyledeceğimizi bilemedik. Kırgızlar, yerleşik hayata geçince onlara sadece ekilebilir arazi verdik. Hayvancılığa uygun toprakları ise (1.800.000 dönüm) Kırgızlara değil, dolandırıcılara verdik. Aynı zamanda eyaletin bütün oblastlarında, tüm orman arazilerinde içki âlemleri almış yürümüş. İşin aslı, bu işin başını bütün güçleriyle Kırgız, Türkmen ve Sartları sıkıştırmaya başlayan orman bekçilerinin çektiği görülüyor. Onların yalnızca hazineye alınmış arazilerde değil, hem göçebelere hem de yerleşik halkın kullanımına bırakılmış arazilerde alanları daraldı. Orman İşleri Genel

⁴⁹ Krasnyy Arhiv, 1929, T. 3 (34), s. 64, 65.

Müdürlüğü yönetimini keyfilikten kurtarmak için tedbirler alacağım. Mücadele zorlu olacak fakat kararlarımın arkasında duracağım.

Eminim ki, Kırgızları yeni bir hayat tarzına çağırmak mümkün. Onlara içinde buldukları iç karartıcı durumdan bir çıkış ışığı göstermek lazım. Onlardan Rusya'ya faydalı bir topluluk meydana getirmeli. Bunun için onları topraktan uzaklaştırmaya ve yerleşik hayata geçmeye zorlamaya lüzum yok. Rusya için göçebe ve süvariler olarak kötü çiftçiler olarak vereceklerinden daha fazla fayda verirler. Askerlik yükümlülüğü konulmasıyla birlikte, süvarileri ve atlı taşıma bölüklerimizi tamamlayacak mükemmel malzeme verecekler. Bu görüşlerimi devlet at yetiştiriciliği müdürü Stahoviç'e yazdım. Ayrıca şimdiye kadar Kırgızlar üzerinde yapılan uygulamaların onların Semireç Oblastı'nda ayaklanması ve iki bin beş yüz Rus vatandaşın öldürülmesiyle sonuçlandığını belirttim. Kırgızlar ile yaptığım görüşmelerde şu sevindirici gerçek ortaya çıktı: Entelektüel Kırgızlar, adaleti şeriat mahkemesinde arayan ve şeriatı Kırgız geleneklerinin yerine koyan yakınlarına karşı çıkıyorlar.

Kırgızlar çok büyük parasal kayıpları olduğundan, onların eğitiminde kullanılmak üzere gelen paranın yerinde kullanılmadığından yakındılar. Yerli-Rus okullarının çocuklarına Rus dilini öğretmediğinden şikâyet edip iyi okullar talep ettiler. Kırgız toplumunun temsilcileri, hep birlikte bey mahkemelerinden ve nahiye aksakallarının istibdadından memnuniyetsizliklerini dile getirdiler. Orman İşleri Müdürlüğü'nün faaliyetlerinin yasaklanmasını, arazilerinin de Göç İdaresi'nin en küçük rütbeli memuru tarafından dahi keyfi olarak ellerinden alınamayacağı biçimde kendilerine geri verilmesini istediler. Şikâyetler temelsiz değil. Kendilerinin Güvenlik Departmanının eylemlerine karşı korunmalarını istediler⁵⁰.

IV)Türkmenler

Eski dostlarım Türkmenler, beni sıcak bir şekilde karşıladı. Onların arasında ruhum dinlendi. Merv Türkmenleri çok zenginleşmiş ama bazıları hepten yükselmiş, diğerleri ise fakir kalmışlar. Temel şikâyetleri suyun yetersizliği, Murgab Devlet Çiftliği yönetiminin gaspı yüzünden yeteri kadar su sağlanamaması. Burası Türkmenlerin suyu konusunda laubalice hareket ediyor fakat Oblast yönetimi de yanlış içinde. Merv'in yukarı kısmında makineler yerleştirerek su çıkaran ve kiraladıkları toprakları bununla sulayan birtakım kiracılara izin verilmiş. Bu kiralamaların sona erdirilmesini emrettim.

Bir diğer kritik şikâyet, güvenlik departmanı ajanlarının provokatif eylemleriyle ilgili. Ermeni'nin biriyle birlik olup terör estiriyorlar. Halktan para (rüşvet) vermelerini talep ediyor, aksi halde onları "politik

⁵⁰ Krasnyy Arhiv, 1929, T. 3 (34), s. 65, 66.

güvenilmezlik” suçlamasıyla hapse atmakla tehdit ediyorlar. Ve bu şekilde hapse tıkmış olanlar hiç de az değil. Benim direktifim doğrultusunda yapılan tahkikat sonucunda bu şikâyetler doğru çıktı ve yaklaşık sekiz güvenlik ajanı hapse atıldı.

Tecent Türkmenleri de çok hoşuma gitti. Aşkabalıılar çok sempatik geldi. Fiziksel şartlar bakımından şartları diğerlerinden daha kötü (su daha az); fakat şevk ve umutla çalışıyorlar. Bu uyezdlerin birinden Güneybatı cephesinde mükemmel mücadele eden Tekin alayı hemen hemen söküp atıldı. Yomud Türkmenleri başıma bir sürü iş açtı ama kendileri zararlı çıktılar. İşçi çıkarmayı reddettiler, Rus ahaliye, karakollarımıza saldırdılar. Bizim kollardan birini geri çekilmek zorunda bıraktılar, Şimdi onlara karşı General Madritov komutasında ciddi bir sefer düzenleniyor⁵¹.

Değerlendirme

Rusya tarafından Türkistan Genel Valiliğinin kuruluşu aslında, Rus sömürgecilik geleneğinin bir devamıdır. Zira bu sürecin başlangıcı, Sibiryaya ve Kafkasya’daki kolonizasyon uygulamalarına kadar indirilebilir. 1867 yılında Taşkent’te kurulan Türkistan Genel Valiliği için ilk olarak General Kaufman görevlendirilmiştir. 1867-1882 yılları arasında bu görevi ifa eden Kaufman’dan yaklaşık 34 yıl sonra ise bu görevi Kuropatkin üstlenmiştir.

Kuropatkin’in Türkistan Genel Valiliği 1916 Türkistan isyanına tesadüf etmiş ve Kuropatkin isyan hareketini bastırmakla görevlendirilmişti. Günlüğünde ifade ettiklerinden hareketle Türkistan halkları tarafından kurtarıcı olarak görülen Kuropatkin’e Rus idaresinin bu görevi vermesi de tesadüfi değildi. Bölgedeki isyan hareketini bastıracak kişi olarak görülmekteydi.

Kuropatkin’in Türkistan coğrafyasında yapmış olduğu seyahat inceleme ve teftişlerle isyan hareketinin nedenlerini araştırmaya ve çözüme yönelik projeler geliştirmeye çalıştığını görmekteyiz. Kuropatkin’in 1916 isyanının nedenlerini şu şekilde kategorize etmektedir:

Rus Tarım Bakanlığının kötü idaresi: Başta Kırgızlar olmak üzere Türkistan ahalisinin topraklarına el konulması, verimli toprakların ellerinden alınması ve bu topraklara Rusların yerleştirilmesi. Yine bu minvalde çiftçilerin bilgi eksiklerini giderecek bir eğitim sisteminin olmaması. Diğer taraftan Sır Derya ve Amu Derya havzalarında tarım topraklarının sulanmasında yaşanan sıkıntılar ve bu sıkıntıları gidermeye yönelik projeler geliştirilmemiş olunması.

Türkistan Ahalisinin Askere Alınması: Daha önce de belirttiğimiz üzere Türkistan kökenlilere güvenmeyen Rusya, onları askere almamaktaydı. Çıkarılan yeni kanunla Türkistan kökenlilerin cephe

⁵¹ Krasnyy Arhiv, 1929, T. 3 (34), s. 66, 67.

gerisinde siper kazma vs. görevler ile askere alınmaları başta Kırgızlar olmak üzere Türkistan halklarının büyük tepkisine neden olmuştu.

Rus İdarecilerin Kötü Yönetimi: Türkistan coğrafyasına idareci olarak gönderilen valilerin halktan uzak, liyakatsiz, rüşvetçi idareleriyle Türkistan halkı üzerinde tahakküm kurmaları.

Yetersiz Eğitim: Eğitim kurumlarının yetersizliği Türkistan halklarının şikâyetleri arasında yer almakta olup Kuropatkin'in de üzerinde durduğu hususlardan biridir. Kuropatkin bu eksikliğin sadece Türkistan halklarına özgü olmadığını Türkistan topraklarına göç ettirilen Rus ahalinin sınai ve ticari bilgidен yoksun vasıfsız kişiler olduklarını belirtmekte, bunlara zanaat, teknik kazandıracak eğitim kurumlarının olmayışından şikâyet etmektedir. Hatta zirai ve ticari faaliyetlerin Yahudi, Ermeni ve Kafkasya kökenlilerin elinde oluşundan da pek memnun değildir.

Kuropatkin, teşhis ettiği Türkistan coğrafyasındaki bu sorunlara metinde de görüleceği üzere kayıtsız kalmamış, çözüm önerileri getirmiş, bu yüzden de Çarlık idaresiyle karşı karşıya gelmiştir. Çünkü Çarlık idaresi Kuropatkin'in çözüm önerilerine kulak asmamıştır. Şubat 1917 devrimiyle başa gelen Bolşevikler de Kuropatkin'in bu tutumunu kendileri için sakıncalı görerek istifaya zorlamışlardır.

Kaynaklar

Arşiv

İz Dnevnika komanduyuşevo voyskami Turkestanskovo voennovo okruga A. N. Kuropatkina za 22 Dekabr 1916, Rusya Devlet Askeri Tarih Arşivi (РГВИА) Ф. 165. Оп. 1. Д. 1967. Л. 17–24 об., 33-77.

İz Dnevnika komanduyuşevo voyskami Turkestanskovo voennovo okruga A. N. Kuropatkina za 23 Sentyabr-4 Dekabr 1916 g. adıyla РГВИА. Ф. 165. Оп. 1. Д. 1970. Л. 17–38.

İz Dnevnika komanduyuşevo voyskami Turkestanskovo voennovo okruga A. N. Kuropatkina” ismiyle yine РГВИА. Ф. 165. Оп. 1. Д. 1968. Л. 58–68.

Tetkik Eserler

Krasny Arhiv,1929. T. 3 (34).

<https://igorkurl.livejournal.com/449647.html> Erişim: 07 Mayıs 2018.

ANDİCAN, A.(2003). *Cedidizm'den Bağımsızlığa Hariçte Türkistan Mücadelesi*, Emre Yayınevi, İstanbul.

АРАПОВ, D. Yu. (2006). *İmperatorskaya Rossiya i Muslumanskiy mir: Konets XVIII-Naçala XX v.*, Natalis.

ATANIYAZOV, S. (Yaz 1999). “Türkmen Boylarının Geçmişi, Yayılışı, Bugünkü Durumu ve Geleceği”, Bilig, Sayı 10, s. 1-30.

BELOZEROV, O. A. (2015). *Gosudarstvennaya i voennaya deyatelnost A. N. Kuropatkina nakanune i v period Russko-Yaponskoy voyny 1903-1905 gg.*,(Dissertatsiya), St. Peterburg Gosudarstvennyy Universitet, 2015.

İstoriçeskiy Ejegodnik, Universitet, (2000).

KERSNOVSKİY, A. A. (2014). *İstoriya Russkoy Armii*, Moskva.

KOWNER, R. (2006). *Historical Dictionary of the Russo-Japanese War*, Lanham, Maryland - Toronto – Oxford.

Niva: İlyustrirovanniy Jurnalliteraturı i sovremennoy jizn, (1916), No: 12.

SAGUNİ, A. (2006). *Türkistan Kaygısı*, Çev. Kutlukhan-Edikut Şakirov-Oğuz Doğan), Ergon Verlag, Wuerzburg.

SARAY, M. (1984). *Türkistan Türkleri: Rus ve Çin İdaresinde Yaşayan Türklerin Milli Mücadele Tarihleri, Veli Yayınları, İstanbul.*

SEDELNIKOV, A.A. (1879). *Turetskaya kampania 1877-78 gg., T. 2, Moskva,*

SÜMER, F., (2009). “Salur”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Ankara, Cilt: 36, 57-59.

ŞİLOV, D. N. (2001). *Gosudarstvennie deyateli Rossiyskoy İmperii 1802-1917, Biobibliografiçeskiy Spravoçnik, Dimitriy Bulanin, St. Peterburg.*

TREVER, K. V.-YAKUBOVSKİY, A. YU, M. (1947), *İstoriya naradov Uzbekistana, Taşkent.*

Vestnik Evreyskavo Universiteta, (1999).

VİTTE, S. Yu. (1924). *Vospominaniya: Tsarstvovanie Nikolaya II, Gos. İzd-vo, Leningrad.*

WUSIMAN,P., A.N. (2008). *Kuropatkin Ve Onun Kaşgarya Adli Eseri, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.*